

УДК 81:1:39]:81'25

Кротенко Л. Б.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
філософії мови, порівняльного мовознавства
та перекладу, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), krotenko_lidija@ukr.net

**ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ
– ФІЛОСОФІЯ ТРАДИЦІЙ ТА СУЧАСНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ АВТОРСЬКОГО ПОСІБНИКА BRITAIN VS.
UKRAINE: ETHNOLINGUISTIC STUDIES (WHEEL OF THE
YEAR, FESTIVALS) – СВЯТО ЛІТНА VS. ІВАНА КУПАЛА)**

Стаття присвячена питанням важливості викладання етнолінгвістичних студій в сучасному перекладознавчому просторі. Розглядається важливість вивчення іноземних традицій у порівнянні із подібними культурологічними аспектами власного етносу, проведенні паралелей та визначенні подібного. Останнє пропонується робити із метою зменшення міжнародного розриву в аспекті дотримання народних традицій, встановлення культурологічного містку між народами та поглиблення іноземної компетенції та культурно-освітнього рівня студентів.

Ключові слова: етнос, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, перекладознавство, іноземна компетенція.

Немає майбутнього без минулого – вказують філософи. Важко з цим не погодитись. Без знання про власне коріння неможливо рухатися вперед, неможливо створити якісно-нове без базису, без опори. Усе вищезазначене стосується й мови. Вивчення останньої найкраще вдається під час ознайомлення із традиціями та культурою. Але в сучасному світі недостатньо знань лише з рідної мови. Так, іноземні мови є невід'ємною частиною сьогодення. Вдале вивчення іноземної мови неможливе без занурення у життя та побут іншого народу. Знання лише власних традицій недостатньо для уявлення про іноземний світ. Порівняння та встановлення паралелей між національними різнокультурними просторами дозволяє краще та в більшому об'ємі запам'ятувати іноземний матеріал, легше розуміти одне одного.

Але яка ж із сфер життя найкраще підходить для такого дослідження, вивчення і порівняння? На це питання можна сміливо відповісти – побут та традиції у святкуванні, обряди та звичаї.

Занурення у вищезазначений інформаційний простір дозволяє суттєво зменшити психоемоційне навантаження під час навчання, адже у підсвідомості такої інформативний пласт асоціюється із сімейним та дружнім затишком, відпочинком та радістю. Етнокультурний код пращурів дозволяє згадати свою приналежність до певного етносу, нації, держави, відчутти своє коріння. На нашу думку, інформація про найзмістовніші елементи української культури спрацьовує як тргери підсвідомості та вивільняє генетичну пам'ять. А порівняння із народом, мову якого вивчаєш, – вдала нагода підвищувати іноземну компетенцію та словниковий запас у цікавій формі. І на допомогу у цій справі приходить наука *етнолінгвістика* на основі понять порівняння та комунікації.

Сучасні вчені вказують на те, що предмет етнолінгвістики – мова етносу в усіх її проявах і взаємодіях, духовна природа мови, що містить свідчення про її носія – народ. Ці дослідження засвідчують, що визначати етнолінгвістику як науку, об'єктом якої є мова в її відношенні до культури, було б вузько. Це радше

комплексна наука, предметом якої є «план змісту» етнокультури, народної психології й міфології, вона втілена в різних формах – у слові, предметі, обряді, тому чи іншому зображенні тощо. Отже, це погранична наукова галузь, що виникла на суміжжі лінгвістики, етнографії, фольклористики, культурології, соціології [1].

Окремі етнолінгвістичні ідеї з'явилися ще в XVIII ст., їх висловив І. Гардер. Витоки сучасної етнолінгвістики слід шукати в науковій спадщині В. Гумбольдта, Ф. Булаєва, О. Потебні. Вони були зумовлені спробами досягнути різноманітність світу через пізнання мови, виходом лінгвістики за межі мови при пізнанні її структури й історії. Сформульовані В. Гумбольдтом принципи мовного світобачення привели вчених до висновку, що необхідно поєднати лінгвістичні дослідження з історичними, антропологічними й етнопсихологічними. Ці ідеї були сприйняті мовознавцями багатьох країн [1].

Але основним є те, що однією з центральних проблем етнолінгвістики як науки стало дослідження зародження й функціонування міфологічного та поетичного мислення, їх співвідношення та особливості використання засобів мови [1].

На наш погляд, сутність поняття порівняльної комунікативної етнолінгвістики включає:

– *семантичний та когнітивний* лексико-синтаксичний мовознавчий аспект;

– *перекладознавчий* базис у вигляді домінантності національно-маркованої лексики (найрізноманітніших національних реалій в системі cross-culture), фразеологізмів;

– *етностилістичний* аспект у вигляді досліджень стилістики найрізноманітніших етнічних текстів-реалій, що є носіями мультикультурного про шарку певного етносу;

– *наратологічний* аспект, що пов'язаний із вивченням літературного надбання народів;

– *психолінгвістичний* (дослідження чинників появи традицій під час висвітлення іноземних мультикультурних надбань).

Предметом вивчення порівняльної комунікативної етнолінгвістики є:

– культурна семантика мовних знаків, які формуються у процесі взаємодії двох різних кодів, а саме мови і культури – лексика, міфологізовані мовні одиниці (обряди і повір'я, ритуали і звичаї, закріплені в мові), фразеологізми; еталони, стереотипи, символи; метафори і образи мови; мовна поведінка; елементи мовного етикету [5];

– зв'язок мовних елементів із культурою і менталітетом народу, тобто його масовою свідомістю, традиціями, звичаями тощо [5], тобто концептосфера та мовна картина світу спільноти, що досліджується;

– мова в її ставленні до культури, тобто дослідження взаємодії між етнокультурними і етнопсихологічними явищами в еволюції та реалізації мовленнєвої діяльності.

Метою порівняльної комунікативної етнолінгвістики є:

– встановлення міжкультурного мовного мультизв'язку під час дослідження національних мовних реалій (у вигляді найрізноманітніших культурних текстових формувань – як писемних, так і фіксованих усних), культурологічних артефактів, що несуть в собі, закодований етносом, національний код;

– дослідження з позиції лінгвокультурної парадигми та компетенції культурних універсалій та субкультур, що у масі своїй формують спадкоємство світу;

– задоволення інтернаціональної потреби у розширенні та поглибленні культурних контактів між різними країнами та етносами, що допоможе вирішити проблеми мовної й національної політики; проблеми вивчення іноземних мов, здійснення літературних, політичних, науково-технічних та усних перекладів; сфера мистецтва і мистецтвознавства; діяльність засобів масової інформації та пропаганди.

Закладена інформація має на меті:

– зміцнення міжкультурних зв'язків;

– зменшення міжнаціонального розбрату в аспекті дотримання народних традицій;

– встановлення культурологічного містку між народами;

– поглиблення іншомовної компетенції та культурно-освітнього рівня студентів;

– підвищення рівня національно-патріотичної гідності та свідомості.

Наведемо приклад мовного зіставлення етнолінгвістичних здобутків наших предків (слов'ян) та кельтів, пращурів сучасних жителів Британії. Але чому нас цікавить саме мовне вираження? Тому, що мова відображає менталітет етносу, національну специфіку етнічного світосприйняття. Усе це входить до кола лінгвістичних досліджень, тому предмет етнолінгвістики містить передусім співвідношення національної мови і культури [2].

Наведемо практичний приклад. Порівняймо два найпростіші початкові абзаци із двох аутентичних джерел [3, с. 174–190], що присвячені одному із найтаємничіших та найпоетизованіших українських свят Івана Купала, якому відповідає прадавня кельтська Літа. З'єднаємо лексико-семантичні подібності за допомогою графічних ліній, взаємонаправлених графічні стрілки означатимуть рівність понять та взаємозв'язок. Поділимо інформацію на змістові блоки в межах одного свята (див. схеми 1, 2):

1. *Litha, or Midsummer, celebrates the summer solstice. It is the longest day of the year when the earth is at its closest tilt to the sun. Midsummer marks the end of the waxing year and beginning of the waning year, when the sun's power begins to fade and the days grow shorter. It is opposite to Yule, or Midwinter, which marks the shortest day of the year.*

День Купала, який припадає на 7 липня, збігається з літнім сонцеворотом. У давніх слов'ян Дажбог – бог Сонця – був найпопулярнішим серед інших міфологічних святих. Натал пращурів вважали, що саме він подарував життя на землі. Відтак Сонце було прообразом свого покровителя, а тому його річний цикл співпадав з певними ритуальними діями. Одне з таких – Купало, котре символізувало літній сонцеворот, тобто найвищий культ Сонця.

Astronomically, Litha marks the first day of summer, which is reflected on North American calendars. The myths of Litha celebrates light's triumph over darkness and that of the bountiful beauty that light brings into our lives. In Wicca, it is thought the Sun God is at his zenith, and the Goddess moves towards her mother aspect. Traditionally, it is thought this is the time when the Oak King is bested by the Holly King. The Oak King is thought to rule from Midwinter (Yule) to Midsummer (Litha), a period of fertility, expansion and growth. He is 'slain' by the Holly King at Litha (to rule from Midsummer to Midwinter), a period of harvest, withdrawal and wisdom.

2.

Traditionally, on Midsummer Eve, it was said, elves, sprites, and faeries are found in great numbers, making this a great time to communicate with them if you so choose! In Ireland, this day is dedicated to the faery goddess Aine.

На Іванівську ніч більшість людей намагалася не спати. За народною уявою, в цей час усе оживає й бенкетує, з'являються на світ злі й добрі духи — домовики, мавки, русалки, потерчата, упирі, мальфари, водяники, лісовики, польовики (...).

Отже, зробимо наступний висновок – одразу із початкової інформації можна провести паралель між основними поняттями свята: час проведення, повна відповідність природних циклів, основна дійова особа – Сонце, повна відповідність значення та змісту (семантико-когнітивного наповнення) виділених лексем та експресивних конструкцій, тотожність в одному когнітивному полі.

Останнє, на нашу думку, реалізується на основі ситуативної синонімії лексем одного когнітивного простору певної дискурсивної ситуації. Адже в контексті нерідко відбувається так звана нейтралізація значень – як синоніми можуть використовуватися слова, які не належать в лексичній системі мови до одного синонімічного ряду. Слова, які наближуються за значенням в умовах одного контексту можуть називатися *контекстуальними (ситуативними, оказіональними, автorskими) синонімами* [4].

Під час порівняння, вищезазначена інформація дозволила нам зробити висновок, що древнє свято Івана Купала, одне із основних для наших пращурів, опоетизоване та демонізоване українськими митцями, та кельтська Літа мають в основі одні і ті самі парадигмальні складові. Паралель можна провести між обрядовими діями, між основними знаками та символами. І кожен із цих аспектів виражений у мові за допомогою національно-маркованої лексики, ідіоматичних виразів.

Зазначимо, що основне завдання перекладача – передати не тільки сутність значень, але й поетику кожного слова, не тільки семантику змісту, але й когнітивні особливості інформаційного пласту. Основне завдання викладача дисципліни етнолінгвістика та інших суміжних дисциплін (лінгвокраїнознавства тощо) – навчити цього. Навчити не тільки користуватися словником, а відчувати зміст, що можливо лише за умови глибокої любові та поваги в першу чергу до традицій, історії рідної землі, а також до іноземного етносу, мову якого вивчають.

Список використаних джерел

1. Барилова Г. К., Глуховцева К. Д. Українська етнолінгвістика: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Г. К. Барилова, К. Д. Глуховцева. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 225 с. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.com.ua/articles/book>.
2. Дерба С. Письмові форми мови в українській етнолінгвістиці / Світлана Миколаївна Дерба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_6_2/038_041.pdf
3. Кротенко Л. Б. Britain vs. Ukraine: ethnolinguistic studies (Wheel of the Year, Festivals) – Module II: [посібник для студентів 3-го та 4-го курсу спеціальності «Переклад»] / Лідія Борисівна Кротенко. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – 214 с.
4. Розенталь Д. Э. Лексическая синонимия. Контекстуальные синонимы [Электронный ресурс] // Розенталь Д. Э., Голуб И. Б., Теленкова М. А. Современный русский язык. – М.: Айрис-Пресс, 2002. – Режим доступа: www.grammar.ru/
5. Сучасна українська мова. Історія виникнення і методи лінгвокультурології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://damar.ucoz.ru/publ/istorija_viniknennja_i_metodi_lingvokulturologiji.

References

1. Barylova G. K., Gluhovceva K. D. Ukrai'ns'ka etnolingvistyka: [navch. posib. dlja stud. vyshh. navch. zakl.] / G. K. Barylova, K. D. Gluhovceva. – Lugans'k: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2011. – 225 s. – Rezhym dostupu: <http://www.vuzlib.com.ua/articles/book>.

2. Derba S. Pys'movi formy movy v ukrai'ns'kij etnolingvistyci / Svitlana Mykolai'vna Derba [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_6_2/038_041.pdf

3. Krotenko L. B. Britain vs. Ukraine: ethnolinguistic studies (Wheel of the Year, Festivals) – Module II: [posibnyk dlja studentiv 3–go ta 4–go kursu special'nosti «Pereklad»] / Lidija Borysivna Krotenko. – K.: Vyd–vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2017. – 214 s.

4. Rozental' D. Je. Leksicheskaja sinonimija. Kontekstual'nye sinonimy [Elektronnyj resurs] // Rozental' D. Je., Golub I. B., Telenkova M. A. Sovremennij russkij jazyk. – M.: Ajris–Press, 2002. – Rezhim dostupa: www.gramma.ru/.

5. Suchasna ukrai'ns'ka mova. Istoriya vyniknennja i metody lingvokulturologii' [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://damar.ucoz.ru/publ/istorija_viniknennja_i_metodi_lingvokulturologiji.

Krotenko L. B., candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Philosophy of Language, Comparative Linguistics and Translation, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), krotenko_lidija@ukr.net

Ethnolinguistic studies are a philosophy of tradition and modernity (based on author's manual Britain vs. Ukraine: Wheel of the Year, Festivals) – Litha vs. Ivan Kupala's holiday

The article is devoted to questions of the importance of ethnolinguistic studies in modern translation and interpreting space. It observes the importance of studying foreign–language traditions in comparison with similar cultural aspects of its own ethnic group, conducting parallels. The latter is proposed to be made with the aim of reducing interethnic discord in the aspect of observing folk traditions, establishing a cultural bridge between peoples and deepening the competence of the foreign language and the cultural and educational level of students. The following is proposed to be made on the simple example of comparison of two fests – Slavik Ivana Kupala (territory of Ukraine) vs. Celtic Litha (territory of Britain). A parallel can be held between rituals, between the main signs and symbols. And each of these aspects is expressed in the language with the help of nationally–marked vocabulary, idiomatic expressions. Let us conclude that the main task of an interpreter is to convey not only the essence of the meanings, but also the poetics of each word, not only the semantics of the content, but also the cognitive features of the information layer. The main task of the teacher of Ethnolinguistics discipline and other related disciplines (linguistics, etc.) – to teach this. To teach not only to use the vocabulary but to feel content that is possible only with the deep love and respect in the first place to the traditions, the history of the native land, as well as to the foreign ethnic group whose language is taught.

Keywords: ethnos, ethnolinguistics, linguistic culture, translation studies, foreign language competence.

* * *

УДК 316.34

Юрченко Е. А.,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії та педагогіки, Національний
транспортний університет (Україна, Київ),
traditionns@ukr.net

Мікроцивілізаційні процеси у вимірі монадологічного підходу

Аналізується монадна природа традиційного суспільства та доводиться реальність та бажаність перспектив монадної трансформації суспільства постіндустріального.

Ключові слова: монада, монадологія, атомізація, мікроцивілізаційні процеси.

Існують різні підходи до розуміння суспільства та аналізу соціальних процесів. Одним із варіантів постнекласики є монадологічне розуміння історії. Його засновником був І. В. Бойченко. В перспективі монадологічного підходу можливо знову поставити питання про телеологічність (від грецьк. слова телос – мета, ціль) історичного процесу.

Розглянемо специфіку монадологічного розуміння історії. Сутність цього підходу полягає в тому, що

макро–індивіди історії (такі як локальні культури та цивілізації) розуміються як своєрідні монади, з одного боку, самофокусовні, самодостатні, відокремлені, а з іншого боку, глибинно подібні, взаємно віддзеркалені, та взаємоуособлені. Таким чином, в межах монадологічного розуміння історії долаються дихотомія між класичним розумінням історії як єдиного всесвітньо–історичного процесу та некласичним поглядом на історії як на сукупність абсолютно незалежних історій макро–індивідів всесвітньої історії.

Який погляд на спрямованість та сенс історичного процесу логічно витікає із монадологічного розуміння історії? Перш за все потрібно вказати на те, що кожна монада є своєрідним світом у світі, що має свій неповторний унікальний характер, культуру. Кожна монада асоціюється із світом взагалі, і відповідно розуміння внутрішньомонадної спрямованості історії переноситься на всесвітньо–історичний процес в цілому. З іншого боку, сама постановка питання про спрямованість історії уможливується фактом кінця історії. Або іншими словами, кінець історії є головною умовою можливості смислу історії. Якби не було кінця історії, то історія була б позбавлена смислу. Макро–індивіди історії мають обмежений характер в часі. Як пише І. В. Бойченко, «криза тієї чи іншої цивілізації тлумачилася як кінець історії загалом. Тому кінець історії це в певному розумінні один із архетипів, що відтворюється у кожній цивілізації, хоч і по своєму» [1, с. 344].

Але потенціал монадологічного бачення цивілізаційних і соціальних процесів, означений І. В. Бойченко, залишається не розкритим в повній мірі. Зокрема, цікавим було б спробувати перенести монадологічний підхід на мікроцивілізаційний рівень, водночас переставивши акцент на осмислення ширшого кола соціальних проблем ніж хід історичного процесу.

Монадологічний підхід до соціального

Поняття монади вперше виникає в античній філософії, якщо бути більш точним – то у філософії давньогрецькій. Вперше вчення про монаду оформлюється в філософії Піфагора. Але треба зазначити, що окремі аспекти вчення про монаду з'являються в духовній культурі людства значно раніше, зокрема в мислителів стародавнього Сходу. Можна згадати, наприклад, розробку в межах індійської філософії проблематики єдності Атмана та Брахмана, або використовуючи поняття давньогрецької філософії – мікрокосму та макрокосму. В самій давній Греції своєрідним праобразом вчення про монади можна вважати ідею гомемерій («сім'я речей») Анаксагора. Піфагор висуває обґрунтовану та розроблену концепцію монади як різновиду єдиного, що використовується для позначення суми частин, тлумаченої як одиничне, тоді як взяте без подібного застереження термін «єдине» може стосуватися і кожної з частин, що утворюють ціле.

Пізніше вчення про монади активно розроблялося в межах античної філософії (в першу чергу Платоном, Аристотелем та раннім платонізмом і неоплатонізмом), філософії доби Відродження, та досягає своєї завершеності в монадології Г. Лейбніца.

Резюмуючи вищесказане, можна порівняти монаду з насінням, або числом в піфагорійському значенні цього слова. Відштовхуючись від поглядів Лейбніца на монади, доцільно стверджувати, що монади мають дещо подвійну природу. З одного боку вони самодостатні і